

1. Паламарчук О.Л. Специфіка перекладів творів Михайла Коцюбинського чеською мовою // Література та культура Полісся. – Вип. 10. – Ніжин, 1998. – С.202 – 206.
2. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. - К., 1982. - 165 с.
3. Григораш А.М. Національна самобутність фразеологізмів української та російської мов // Проблеми зіставної семантики. – Київ – Черкаси, 1992. – С.108 – 109.
4. Євген Гуцало. Позичений чоловік, або ж Хома невірний і лукавий. – К., 1982. – 324 с.
5. Євген Гуцало. Муж взаймы, или Хома неверный и лукавый (авторизованный перевод с украинского Н.Дангуловой). - М., 1989. – 288 с.
6. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. - К., 1983. – 174 с.
7. Назаренко Л.Ю. Чешская компаративная фразеология: структура, семантика, функции. - Автореф. ... канд. филол. наук. - К., 1989. – 19 с.

В статье раскрывается одна из важных проблем художественного перевода – сохранение национальной специфики оригинала, авторского стиля и адекватности текста в процессе воспроизведения фразеологических единиц в украинском языке.

Ключевые слова: фразеологическая единица, эквивалент ФЕ, фразеологическое калькирование, дескриптивная перифраза.

One of the important problems of literary translation is disclosed in the article – maintainance of original national specificity, author style and text adequacy in the reproducing process of phraseological units in closely related translation.

Key words: Phraseological unit, equivalent of FU, phraseological loan translation, descriptive periphrasis.

УДК 811.161.2'373.422

Н. В. Векуа

АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ В МЕЖАХ МІКРОГРУПИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ТОВЩИНИ

У статті висвітлюється питання антонімічних відношень, які виникають між якісними прикметниками на позначення товщини, з'ясовується специфіка їх мовної реалізації, репрезентуються особливості розвитку та функціонування (паралельного або непаралельного) протиставних відношень між членами антонімічних пар.

Ключові слова: антонімія, антонімічні відношення, якісні прикметники, лексико-семантична група, семантичний аналіз, антонімічна пара, парадигматичні характеристики, синтагматичні характеристики.

Антонімічні прикметники *товстий* – *тонкий*, що позначають велику – малу товщину предметів і об'єктів праслов'янські за походженням, вони виявляють звуження семантичного обсягу семіми на позначення більшого виміру ознаки. В давньоукраїнській мові прикметник *товстий* вживався в цілому ряді значень: 1) “товстий, не тонкий”; 2) “грубий, твердий”; 3) “товстий, вгодований”; 4) “значний, важливий”; 5) “не духовний, матеріальний”. Протягом XIV – XVI ст. цей прикметник поповнюється значеннями: 1) для називання міцності та 2) великої кількості (які є семантичними кальками з давньогрецької мови), семіми 3) “різкий, сильний” та 4) “густий, низький” (про звук) (які з'явилися в результаті впливу антонімічного прикметника *тонкий*). Починаючи з XVI ст., відбувається скорочення переносних значень прикметника *товстий* зв'язку з послабленням ролі перекладної літератури в цей час та поступового занепаду високих літературних жанрів, які склалися в давньоукраїнській літературній мові періоду Київської Русі. Прикметник зі значенням “тонкий” в усіх слов'янських мовах має ширший семантичний обсяг, ніж антонімічний йому прикметник. Пам'ятки XVII ст. фіксують появу нових сем у семантичній структурі слова *тонкий* – “ніжний” (про почуття), “досконалий” (про дослідницьку діяльність) [1, 47 – 49].

Прикметники *товстий* – *тонкий* – загальномовні антоніми [4, 187 – 188]. Антонімічні прикметники мають різний значеннєвий обсяг: семантична структура прикметника *товстий* [5, X, 166 – 167] об'єднує чотири семі, значеннєвий обсяг лексеми *тонкий* [5, X, 187 – 189] – дванадцять.

Антонімічні відношення виникають між номінативними значеннями протиставних лінійних прикметників *товстий* – *тонкий*: *товстий* – “який має велику, значну товщину; протилежне тонкий”, *тонкий* – “який має невелику, незначну товщину; протилежне товстий”, наприклад: *Посеред форуму метушливі якісь люди, одягнені так само, як і свухи позад бранців, тільки що без золотого шитва на вбранні, клопочуться коло переносних горнів, повних дочервона розпеченого вугілля, а на землі побіля горнів розкидано товсті та тонкі ланцюги...* (П. Загребельний).

Номінативне значення протиставних лексем *товстий* – *тонкий* об'єднує значеннєві показники: 1) *товстий* “який складається з великої кількості аркушів (про книгу, зошит і т. п.) і *тонкий* “який складається з невеликої кількості аркушів (про книгу, зошит)”: *...Дулібові у його самотньому житті книги, товсті й тонкі, помагали забувати про невтишимий сердечний сум, вони давали знання, що їх він так охоче й залюбки звик здобувати ще змалку...* (П. Загребельний); 2)

товстий “дуже наповнений, набитий чим-небудь” і тонкий “з невеликою щільністю” (Глянув на купу свіжої пошти. Поміж газет, журналів було там два пакети, **товстий і тонкий** (П. Загребельний).

Антонімізуються номінативно-похідні семи на позначення товщини тіла людини та тварини: **товстий** “гладкий, м’ясистий, округлий, з тілом, що має більшу, ніж звичайно повноту (про людину) або вгодованість (про тварину); про окремі частини тіла людини чи тварини” і **тонкий** “не повний, вузький у кості (про людину, її стан, частини тіла); про тварину, її частини тіла”: *Іссі ж Аганім, з усією можливою для його товстого тулуба граційністю, подарував гречний уклін... ..Борис уже бачив її – самотньо стояла на зупинці Тая, в білому платті, тонка, витка, мов дівчинка...* (П. Загребельний).

Синонімічними прикметникові **тонкий** та антонімічними прикметникові **товстий** при означенні осіб є прикметники **тоненький** і **худий** та похідні від них. Спостереження над функціонуванням лексем **тонкий** і **тоненький** у тотожних ситуаціях показує, що прикметник **тоненький** має меншу кількість вживань при позначенні розміру конкретних об’єктів, але активніший за умови позначення осіб. Також виявлено, що семема **тоненький** вживається при означенні осіб у порівнянні з **тонкий**.

Прикметник **тоненький** (“дуже тонкий” [5, X, 186]) позначає градацію ознаки “тонкий” у плані її зменшення від нейтрального виміру: *Дивилися на роззублену, нещасну, маленьку, тоненьку великооку дівчину...* (П. Загребельний); *...Путьша побачив там випростуваного тонкого безбородого юнака...* (П. Загребельний).

Прикметникові **худий** (“який має виснажене, тонке, худорляве тіло” [5, XI, 166 – 167]) властиве значення “менший за норму”, супроводжуване вираженням характеристики фізичного стану “виснажений”, яка не властива лексемам **тонкий** і **тоненький**: *Та звідкись сипнуло дітлашні, добряче обдертої й замурзаної, діти, хоч були худі й дрібні, голоси мали ляскучі...* (П. Загребельний); *Був маленький, худий, як скіпка, білотілий, білорукий, мав дбайливо підстрижену бороду...* (П. Загребельний).

У протиставні відношення вступають прикметники **товстий** – “широкий, грубий (про риси обличчя)” і **тонкий** – “не широкий, не грубий, гарно окреслений (про риси обличчя)”: *Коли я переступив поріг хати Кривов’яза, то побачив дівчину з червоними трояндами на щоках, тонкими рисами обличчя і чорними бровами, що як птиця влетіли в мою душу, а моє сімнадцятилітнє серце солодко стислось од холоду щастя тільки дивитись на неї (В. Сосюра); Князь знетямлено дивився на товсте обличчя Путьшине, видно, його вкінець приголовила страшна вість про батькову смерть...* (П. Загребельний).

Антонімічні відношення виникають між семантичними компонентами на позначення акустичних параметрів: **товстий** – “розм. Низький, густий, басистий” і **тонкий** – “високий за звучанням (про голос, звук)” (“А коли випуцу на тебе Гарду-Катілу?” – вкрадливо поспитав його Едмунд, несподіваним для його тіла **тонким** голосом... (П. Загребельний). В опрацьованих текстах не виявлено прикметника **товстий** зі значенням звуку, який належить до нижнього регістру. Антоніми **тонкий** – **товстий**, за умови актуалізації семи на позначення висоти звука, співвідносяться з антонімами **високий** – **низький**.

До значеннєвої структури прикметника **тонкий** входять безеквівалентні (тобто такі, що не мають відповідника у значеннєвій структурі антонімічного слова) семи. Серед похідних ЛСВ тільки перший не втрачає значення фізичного розміру: 1) “який складається з дрібних або дуже дрібних, ледве помітних часточок” (наприклад, стійка мовна сполука, що тяжіє до термінологізації **тонкий помел** – спосіб виготовлення борошна, в результаті якого одержують масу з дуже дрібних частин; ... за вказівками Сивоока, до вапна додавано товченої цегли і **тонкого** вугільного порошку... (П. Загребельний); 2) а) “приємний своєю вишуканістю, не різкий, ніжний (про запах, колір, смак чого-небудь)”: *Вона принюхалась до тонкого запаху, з жалем простежила за пачкою іноземних цигарок, яка помандрувала до кишені (П. Загребельний); б) “який маєприємний смак (про їжу)”: *Вони жили на Журавлівці, і я часто заходив до них, де ми ділилися духовною їжею, а вони ще й підгодовували мене стравами, як мені тоді здавалося, з тонким смаком (В. Сосюра); в) “добре розвинений, здатний відчути й належно оцінити справжню красу, естетичну вартість чого-небудь”: *Скільки можна так зустріти ерудитів, краснословив, дотепників, тонких натур, вільнодумців!* (П. Загребельний); г) “вишуканий, витончений (про виховання, манеру поведінки, мову і т. ін.)”: *Ганебні слова! Надто що сказані не темним невігласом, а многовченим мужем, з тонкими манерами, якого ніхто не тягнув за язик (П. Загребельний); р) “не грубий, не прямолінійний, уміло завуальований (про гумор, іронію, дотеп тощо)”: *Оксана, співчутливо поляскуючи його кінчиками пальців по руці, пр****

омовила: “Яка **тонка** іронія!” (П.Загребельний); 3) а) “здатний глибоко розуміти приховані, не відразу помітні деталі чого-небудь; досконалий; якому доступне відчуття прихованих, не відразу помітних деталей”: ...по справжньому піднявся город лиш за часів імператора Костянтина, **тонкого** політика, який вирішив перенести сюди столицю Римської імперії і назвав місто Новим Римом (П. Загребельний); б) “гострий, проникливий (про розум, мислення) і т. ін.”: Вищі сили розпоряджалися так, що Василій успадкував од своєї матері Феофанії залізу руку, смак до завойовування й володарювання, **тонкий** розум... (П. Загребельний); 4) “якому притаманна здатність швидко й легко розбиратися в людських стосунках, бути особливо чутливим до різних проявів чийогось ставлення і делікатним у ставленні до інших”: Євмей, який завжди вирізнявся поміж інших **тонким** розумінням і спостережливістю, шукаючи матеріалу для письма, винайшов те, що відоме тепер під іменням “пергамент”, тобто ягнячу або телячу відповідним чином виготовлену шкіру (П. Загребельний); 5) “дуже чутливий, який сприймає найменші, ледве відчутні подразнення (про нюх, слух, зір і т. ін.)”: Щойно він переступив поріг “Карфагена”, як його ніс фігурально і літературно миттю роз’їхався на всі боки і став нюшити, вивідувати, збирати інформацію, зорієнтовуватися. Ах, який же це був **тонкий** механізм! (П. Загребельний); про німічний, тривожний сон говоримо **тонкий** сон; про гарний слух – тонке вухо – туге вухо (про поганий слух) антонімічну фразеологізмові тонке вухо; б) а) “який важко розрізнити, сприйняти; в якому важко розібратися”: В цій **тонкій** історії бракувало багатьох випадків, цілі роки його життя вмерли з людьми, що були так чи інакше, свідками тих років... (П. Загребельний); б) “слабкий, легкий, ледь відчутний” (наприклад, стійкі мовні сполуки тонка усмішка, тонкий усміх – легка посмішка, що виражає проникливість, іронію, лукавство, хитрість тощо: Змінювалися князі – Войтишич зоставався. Покривав широкою своєю бородою всі злочини й неправди, всі підступи й зради, топив у **тонкому** усміху всі темні діла, впливав з найбурхливішого вировиння, ховав князів, бойових своїх друзів, вмирили довкола нього набагато молодші, а він жив далі, уперто, мов шашіль у дереві (П. Загребельний); 7) а) “складний, делікатний, який вимагає глибокого розуміння або обережності та майстерності, умілого підходу до нього”: Малий Кузьма, переймаючи **тонке** материне вміння, мав покладатися не на чудо, а на самого себе... (П. Загребельний); б) “задуманий або здійснюваний хитро, приховано, так, що має впливати або робити щось непомітно; який не розгадується просто й легко”: Цим Дуліб тільки натякав на зв’язок монастиря, а то й самого ігумена, з тим **тонким** ділом, що сталося в Києві... (П. Загребельний); 8) “виконаний майстерно, зі смаком, з врахуванням найдрібніших деталей”: ...над ложем прикріплене велике срібне розп’яття **тонкої**, високомистецької роботи (П. Загребельний).

Антоніми товстий – тонкий виступають компонентами: 1) фразеологізмів (товста калитка (кишеня) – про багату людину; товстий сон – міцний, непробудний сон; кишка тонка – не вистачає (не вистачило) сил, здібностей для чого-небудь; на тонку прясти – хитрувати; тонкий на сльози – який плаче з будь-якого приводу; плаксивий; тонкий сон – німічний, тривожний сон; тонке вухо – добрий слух); 2) медичних (анатомічних) термінів (товста кишка – частина кишкового каналу людини й хребетних тварин, що починається безпосередньо за тонкою кишкою; тонка кишка – частина кишкового каналу людини й хребетних тварин, розташована між шлунком і товстою кишкою). Десемантизовані прикметники товстий і тонкий, які виступають компонентами фразеологізмів та медичних термінів, втрачають одну з основних ознак якісних прикметників, а саме: вступати в антонімічні відношення. Але залежно від притаманної їм значеннєвої кваліфікації можуть протиставлятися фразеологічні сполуки, до складу яких входять семема товстий і тонкий. Так, фразеологізм товстий сон протиставляється фразеологізмові тонкий сон своїм загальним значенням: “міцний, непробудний сон” – “німічний, тривожний сон”.

На підставі визначення змісту антонімічних лексем можна констатувати, що антоніми мають різну функціонально-значеннєву продуктивність, а саме: у прикметника товстий – визначено чотири семи, а у прикметника тонкий – дванадцять. Ймовірно, таку значеннєву асиметрію загальнономовних антонімів можна пояснити тим, що лексема тонкий активніше за протиставний відповідник слугували для вираження нової ідеї.

Антонімічні відношення, що виникають між прикметниками на позначення товщини, – це семантичні відношення, які актуалізуються при кожному вживанні полярних значень цих слів. Максимальна протилежність для кожного конкретного вживання залежить від характеру семантики слів та їх сполучуваності. Члени антонімічної пари завжди виступають як співвідносні, симетричні поняття, отже, антонімічні відношення між прикметниками ґрунтуються на засадах семантичної валентності. Їх можна ідентифікувати у відповідних контекстах, тому що план змісту будь-якої лексичної одиниці реалізується не ізольовано, а в безпосередніх зв’язках з іншими лексемами у

межах речення, висловлення. Не антонімізуються десемантизовані якісні прикметники на позначення товщини за умови функціонування у складі стійких мовних сполук, фразеологізмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Линник Т.Г. Параметричні прикметники і їх становлення / Линник Т.Г. – К. : Наукова думка, 1982. – 198 с.
2. Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови / Лисиченко Л.А. – Х. : Вид-во Харківського ун-ту, 1997. – 129 с.
3. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / [отв. ред. Б.А. Серебренников]. – М. : Наука, 1972. – 563 с.
4. Полюга Л.М. Словник антонімів української мови / Полюга Л.М. / [за ред. Л.С. Паламарчука]. – 2-е вид., доп. і випр. – К. : Довіра, 2001. – 275 с. – (Словники України).
5. Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / [ред. кол.: І.К. Білодід (голова)]. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980.
6. Сырбу Р. Семный анализ антонимов (методический аспект) / Сырбу Р. // Русский язык за рубежом. – 1975. – № 5. – С. 86 – 89.
7. Фомина М.И. Современный русский язык. Лексикология : Учеб. для филол. спец. вузов. – 3-е изд., испр. и доп. / Фомина М.И. – М. : Высшая школа, 1990. – 415 с.
8. Українська мова : Енциклопедія [редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 833 с.

В статті охарактеризовані антонимічні відносини, які виникають між якісними прикметниками, характеризуючими товщину, визначається специфіка їх мовної реалізації, кваліфікуються особливості розвитку і функціонування (паралельного або непаралельного) протилежних відносин між членами антонимічних пар.

Ключові слова: антонимія, антонимічні відносини, антонимічна пара, якісні прикметники, лексико-семантична група, семантичний аналіз, парадигматичні характеристики, синтагматичні характеристики.

The article deals with the research of antonymous relations between qualitative adjectives, revealing the specific character of development and functioning (parallel or unparallel) of opposite relations between the members of antonymous pairs.

Key words: antonymy, antonymous relations, qualitative adjectives, lexical and semantic group, semantic analysis, antonymous pair, paradigmatic characteristics, syntagmatic characteristics.

УДК 801.631.5

Л. К. Гливінська

ПОЕТИЧНА МОВА В КОНТЕКСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

У статті йдеться про методологічні принципи аналізу поетичної мови. Осмислюється доцільність лінгвостилістичної інтерпретації за методикою виявлення й опису текстових домінант.

Ключові слова: поетична мова, лінгвістичний аналіз, текстова домінанта.

Про поетичну мову висловлено чимало полярних і схожих думок. Цінні спостереження, вагомі узагальнення щодо специфіки словесного мистецтва, особливостей функціонування мови в художньому тексті, системотвірних чинників формування ідіостилю містяться в дослідженнях багатьох учених – зарубіжних (Р. Барт, Г.-Г. Гадамер, Я. Мукаржовський, Р. Якобсон та ін.) і українських (зокрема, праці С. Єрмоленко, А. Мойсієнка, Н. Сологуб, Л. Ставицької). Важливо, що основні завдання лінгвопоетики загалом досить ґрунтовно окреслені фахівцями, а втім, питання теорії і практики поетичної мови не втрачають актуальності й залишаються предметом дискусій у наукових колах. Зрештою, об'єктивні критерії для дешифрування мовно-естетичного коду творчості визначаються часом, у діалозі поколінь.

Як відомо, система вихідних принципів, методи, на які спирається дослідник, детермінують результати його наукових пошуків, забезпечують аргументованість тверджень, доказовість висновків. Проблема методології аналізу поетичної мови потребує осмислення в контексті актуальних лінгвістичних тенденцій. Це й становить мету запропонованого дослідження.

Дотримуючись широкого розуміння поетичної / художньої мови як мови художньої літератури, мови в її естетичній функції, зауважимо, що відповідно до об'єкта вивчення будемо послуговуватися поняттям “поетична мова” на позначення мови поезії, віршової мови.

Жанри художньої літератури в цілому демонструють яскраве вираження мовної особистості автора, передусім щодо пошуку оригінальних форм висловлення. І показово, що поетичну мову називають найбільш індивідуалізованою формою існування мови [4, 64]. У поетичному тексті мова